

Część I. Część ogólna prawa międzynarodowego

Rozdział I. Wprowadzenie do systemu prawa międzynarodowego

Literatura: *L. Antonowicz*, Podręcznik prawa międzynarodowego, Warszawa 2011, 2015; *L. Antonowicz*, Pojęcie państwa w prawie międzynarodowym, Warszawa 1974; *L. Babiński*, Prawo międzynarodowe publiczne, cz. 1, Prawo stosunków pokojowych, Szczecin 1948; *J. Barcik, T. Srogosz*, Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 2014, 2019; *J. Białocerkiewicz*, Prawo międzynarodowe publiczne. Zarys wykładu, Olsztyn 2003; *R. Bierzanek, J. Symonides*, Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 2003, 2016; *R. Bierzanek, J. Symonides, M. Balcerzak, M. Kalduński*, Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 2023; *E. Cała-Wacinkiewicz*, Fragmentacja prawa międzynarodowego, Warszawa 2018; *E. Cała-Wacinkiewicz*, Podstawy systemu prawa międzynarodowego, Warszawa 2012 (w rozdziale wykorzystano ustalenia zawarte w przywołanych wcześniejszych publikacjach autorki); *E. Cała-Wacinkiewicz*, Prawo do obrony – rozważania na tle wyroku Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie Yassin Abdullah Kadi i Al Barakaat International Foundation, [w:] *K. Flaga-Gieruszyńska, G. Jędrejek* (red.), Aequitas sequitur legem, Warszawa 2014; *E. Cała-Wacinkiewicz*, Relations between the European Union and the United Nations – Considerations in the Context of International Security Against The Case of Ahmed Ali Yusuf And Al Barakaat International Foundation, Reality of Politics. Estimates – Comments – Forecasts 2013, No. 4; *W. Czapliński, A. Wyrozumski*, Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe, Warszawa 2014; *L. Ehrlich*, Prawo międzynarodowe, Warszawa 1958; *S. Ehrlich*, Wstęp do nauki o państwie i prawie, Warszawa 1979; *L. Gelberg*, Zarys prawa międzynarodowego, Warszawa 1979; *W. Góralczyk, S. Sawicki*, Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie, Warszawa 2011, 2015, 2020; *W. Góralczyk, K. Karski, S. Sawicki*, Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie, Warszawa 2024; *G. Grabowska*, Narodziny międzynarodowego prawa środowiska, [w:] *R. Mikosz* (red.), Rozprawy

prawnicze. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Profesora Antoniego Agopszowicza, Katowice 2000; *H. Grotius*, Trzy księgi o prawie wojny i pokoju w których znajdują wyjaśnienie prawo natury i prawo narodów a także główne zasady prawa publicznego, t. 1 i 2, tłum. *R. Bierzanek*, Warszawa 1957; *T. Kamiński, K. Myszone-Kostrzewa*, Prawo międzynarodowe publiczne w pytaniach i odpowiedziach (red. *S. Sawicki*), Warszawa 2009; *A. Kłafkowski*, Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 1979; *E. Klein*, Self-Contained Regime, [w:] *R. Wolfrum* (ed.), The Max Planck Encyclopedia of Public International Law, vol. 9, Oxford 2012; *J. Kolasa, A. Kozłowski* (red.), Rozwój prawa międzynarodowego – jedność czy fragmentacja?, Wrocław 2007; *S.D. Krasner*, Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables, [w:] *S.D. Krasner* (ed.), International Regimes, Ithaca–London 1983; *J. Kukulka*, Polityka zagraniczna a polityka wewnętrzna, [w:] *J. Kukulka, R. Zięba* (red.), Polityka zagraniczna państwa, Warszawa 1992; *R. Kuźniar*, Międzynarodowe stosunki polityczne, [w:] *E. Haliżak, R. Kuźniar* (red.), Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika, Warszawa 2000; *R. Kwiecień*, Wprowadzenie. Prawo międzynarodowe jako system prawa (przegląd zagadnień badawczych i koncepcja badań), [w:] *R. Kwiecień* (red.), Państwo a prawo międzynarodowe jako system prawa, Lublin 2015; *M. Kumm*, The Cosmopolitan Turn in Constitutionalism: On the Relationship between Constitutionalism in and beyond the State, [w:] *J.L. Dunoff, J.P. Trachtman* (eds.), Ruling the World? Constitutionalism, International Law and Global Governance, Cambridge 2009; *M. Lachs*, Czy kryzys prawa międzynarodowego?, PiP 1992, z. 2; *W. Lang*, System prawa i porządek prawny, [w:] *O. Bogucki, S. Czepita* (red.), System prawny a porządek prawny, Szczecin 2008; *F. von Liszt*, System prawa międzynarodowego, tłum. *W. Olszewski*, Kraków 1907; *T. Łoś-Nowak*, Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy, Wrocław 2000; *J. Machowski*, Stan i perspektywy rozwoju międzynarodowego prawa polarnego (próba systematyzacji), [w:] Aktualne problemy prawa międzynarodowego we współczesnym świecie. Księga pamiątkowa dla uczczenia Profesora Mariana Iwanejko, Kraków 1995; *J. Makowski*, Podręcznik prawa międzynarodowego, Warszawa 1948; *A. Marschik*, Subsysteme im Völkerrecht. Ist die Europäische Union ein „Self-Contained Regime“?, Berlin 1997; *J. Menkes*, Jedność nauki versus wielość nauk, Przegląd Strategiczny 2012, Nr 1; *J. Menkes*, Zasady prawa międzynarodowego, PiP 1988, z. 10; *J. Menkes, A. Wasilkowski*, Organizacje międzynarodowe. Prawo instytucjonalne, Warszawa 2006; *C. Mik*, Ius cogens we współczesnym prawie międzynarodowym, [w:] *A. Wnukiewicz-Kozłowska* (red.), Aksjologia współczesnego prawa międzynarodowego, Wrocław 2011; *C. Mik*, Lex generalis w prawie międzynarodowym, [w:] *B. Krzan* (red.), Ubi ius ibi remedium. Księga dedykowana pamięci Profesora Jana Kolasy, Warszawa 2016; *J. Malenovský*, Mezinárodní právo veřejné. Obecná část a poměr k jiným právním systémům, Brno–Pízen 2014; *S. Nahlik*, Wstęp do nauki prawa międzynarodowego, Warszawa 1967; *W. Namysłowski*, Systematyczny wykład prawa narodów, Olsztyn 1947; *J. Oniszczyk*, Filozofia i teoria prawa, Warszawa 2012; *S. Parzymies, J. Symonides*, Rola prawa międzynarodowego w rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych, Przegląd Strategiczny 2012, Nr 1; *D. Pulkowski*, Universal International Law’s Grammar, [w:] *U. Fastenrath et al.* (eds.), From Bilateralism to Community Interest. Essays in Honour of Judge Bruno Simma, Oxford 2011; *A. Przyborowska-Klimczak*, Polskie podręczniki prawa międzynarodowego wydane w XX wieku, [w:] *A. Przyborowska-Klimczak* (red.), Z kart historii polskiej nauki prawa międzynarodowego, Lublin 2002; *M. Shaw*, Prawo międzynarodowe, tłum. *A. Kulak, A. Misztal, P. Nowak*, Warszawa 2000; *M. Shaw*, Prawo międzynarodowe, tłum. *J.J. Gojło i in.*, Warszawa 2006; *J. Symonides, D. Pyć* (red.), Wielka encyklopedia prawa, t. 4, Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 2014; *A. Wýrozum-ska*, Prawo międzynarodowe w systemie prawa wspólnotowego – zagadnienia teorii i praktyki, [w:] *J. Kolasa, A. Kozłowski* (red.), Prawo międzynarodowe publiczne a prawo europejskie, Wrocław 2003; *A. Zawidzka-Łojek* (red.), *A. Łazowski, B. Sonczyk*, Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 2022.

§ 1. Zagadnienia wprowadzające

Celem niniejszego rozdziału – mającego wprowadzający charakter – jest przybliżenie zagadnień o fundamentalnym znaczeniu z perspektywy jakichkolwiek analiz poświęconych prawu międzynarodowemu publicznemu. Jego zakresem objęte zostało ustalenie sposobu rozumienia pojęcia prawa międzynarodowego i pojęć treściowo z nim powiązanych, a występujących w analizach jemu dedykowanych (takich jak m.in. społeczność międzynarodowa, stosunki międzynarodowe, polityka zagraniczna czy organy państwa).

Ponadto za szczególnie istotne w kontekście zrozumienia istoty tego porządku prawnego uznać należy ukazanie jego cech charakterystycznych, relacji pomiędzy prawem międzynarodowym publicznym a prawem międzynarodowym prywatnym czy pomiędzy tym pierwszym a prawem krajowym.

Uwaga poświęcona zostanie również systematyce prawa międzynarodowego, na której konstrukcyjnie oparto niniejszy podręcznik. W rozdziale nie braknie także odniesień do współczesnych zjawisk zachodzących wewnątrzsystemowo, takich jak fragmentacja prawa międzynarodowego czy konstytucjonalizacja tego prawa.

§ 2. Pojęcie prawa międzynarodowego publicznego i pojęcia treściowo z nim powiązane

Współcześnie, przez **pojęcie prawa międzynarodowego publicznego (zwanego prawem międzynarodowym)**, ujmowanego jako system prawa, rozumie się zespół norm prawnych regulujący wzajemne stosunki pomiędzy podmiotami tego prawa. Ze względu na jego charakter wskazuje się także, że jest to system wiążących norm prawnych, konsensualnie uzgodnionych przez jego podmioty (zob. rozdziały II i IV).

Kształtujący wpływ na sposób pojmowania przedmiotowego pojęcia ma ewolucja kategorii podmiotów prawa międzynarodowego (zob. rozdział VI). Faktem jest bowiem, że historycznie prawo międzynarodowe regulowało wyłącznie stosunki między państwami jako podstawowymi, pierwotnymi oraz suwerennymi podmiotami prawa międzynarodowego, a wyraz „podmiot” stanowił – upraszczając – synonim wyrazu „państwo”.

Oparcie definicji **pojęcia prawa międzynarodowego** wyłącznie na państwach, choć znajduje historyczne uzasadnienie, stanowi obecnie jedynie wąskie ujęcie (*sensu stricto*) analizowanej problematyki. Zauważalny po II wojnie światowej proces rozszerzania zakresu katalogu podmiotów prawa międzynarodowego (przede wszystkim o inne niż państwa podmioty o prawodawczych kompetencjach) kierunkuje sposób definiowania pojęcia prawa międzynarodowego w stronę **ujęcia szerokiego (*sensu largo*)**. Kładzie ono nacisk nie tylko na państwa, jako na bezsprzecznie konstrukcyjny element kategorii podmiotowości, ale także na inne podmioty tego prawa, w tym przede wszystkim na organizacje międzynarodowe o rządowym charakterze, które drogę do podmiotowości torowały sobie począwszy od drugiej połowy XX w., odgrywając coraz większą rolę w stosunkach międzynarodowych (zob. organizacje międzynarodowe – rozdział VII).

Jak podkreślają J. Menkes i A. Wasilkowski, nie można zrozumieć zjawisk międzynarodowych, abstrahując od roli i rangi organizacji międzynarodowych w całokształcie stosunków międzynarodowych (J. Menkes, A. Wasilkowski, Organizacje międzynarodowe, s. 9). Są one bowiem najbardziej efektywną formą współpracy i rywalizacji państw przy osiąganiu wspólnych celów w dziedzinie po-

litycznej, społecznej, gospodarczej i humanitarnej (*J. Białocerkiewicz*, Prawo międzynarodowe publiczne, s. 363).

Pojęcie prawa międzynarodowego	
<p>ujęcie wąskie (<i>sensu stricto</i>) zespół norm prawnych, regulujący wzajemne stosunki między państwami czy też – innymi słowy – stosunki wzajemne państw tworzących społeczność międzynarodową (<i>L. Antonowicz</i>, Podręcznik, 2011, s. 18)</p>	<p>ujęcie szerokie (<i>sensu largo</i>) system norm regulujących stosunki między państwami i organizacjami międzynarodowymi oraz innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych, mającymi zdolność do działania w stosunkach międzynarodowych (<i>J. Symonides</i>, <i>M. Kalduński</i>, [w:] <i>R. Bierzanek i in.</i>, Prawo międzynarodowe publiczne, s. 27)</p>

Definiując pojęcie prawa międzynarodowego, podkreślić należy, że – przedmiotowo – prawo to reguluje stosunki między państwami, państwami a innymi podmiotami prawa międzynarodowego (czyli np. między państwami i organizacjami międzynarodowymi), a także między tymi innymi podmiotami (np. wyłącznie między organizacjami międzynarodowymi) w ich wzajemnych relacjach. Na tym tle uwidacznia się zewnętrzny (przekraczający granice jednego państwa) charakter owych stosunków, a także fakt, że państwa nie korzystają już z monopolu jedynych ich uczestników, na który wskazywano jeszcze w latach 50. XX w.

Przykład: W 1958 r. *L. Ehrlich* nadal utrzymywał, że prawo międzynarodowe to ogół norm prawnych obowiązujących między państwami, które wzajemnie uznają się za należące do społeczności międzynarodowej (zob. *L. Ehrlich*, Prawo międzynarodowe, s. 6).

Doktrynalne ujmowanie pojęcia prawa międzynarodowego publicznego:

Pojęcie prawa międzynarodowego publicznego	
L. Antonowicz	Prawo międzynarodowe to prawo regulujące stosunki wzajemne państw tworzących społeczność międzynarodową (<i>L. Antonowicz</i> , Podręcznik, 2015, s. 18).
W. Czapliński i A. Wyrozumska	Prawo międzynarodowe publiczne to system norm regulujących wzajemne stosunki między podmiotami tego prawa, przede wszystkim państwami i organizacjami międzynarodowymi. System ten opiera się na kilku zasadniczych normach, mających charakter zasad prawa: suwerenności państw, zakazie stosowania siły, pokojowym rozstrzygnięciu sporów międzynarodowych, mocy wiążącej zobowiązań międzynarodowych, poszanowaniu podstawowych praw człowieka (<i>W. Czapliński</i> , <i>A. Wyrozumska</i> , Prawo międzynarodowe publiczne, s. 11).
J. Symonides i M. Kalduński	Prawo międzynarodowe to system norm regulujących stosunki między państwami i organizacjami międzynarodowymi oraz innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych mającymi zdolność do działania w stosunkach międzynarodowych. (<i>J. Symonides</i> , <i>M. Kalduński</i> , [w:] <i>R. Bierzanek i in.</i> , Prawo międzynarodowe publiczne, s. 27).

Pojęcie prawa międzynarodowego publicznego	
W. Góralczyk, K. Karcki i S. Sawicki	Współczesne prawo międzynarodowe jest zespołem norm regulujących stosunki międzynarodowe w szerokim znaczeniu: nie tylko stosunki między państwami, lecz także stosunki między państwami a innymi podmiotami oraz między tymi innymi podmiotami, tzn. ogólnie stosunki między różnymi podmiotami – niezależnymi od siebie i niepodlegającymi jakiegś wspólnej władzy państwowej (<i>W. Góralczyk, K. Karcki, S. Sawicki, Prawo międzynarodowe publiczne, 2024, s. 18</i>).
A. Łazowski i B. Sonczyk	Prawo międzynarodowe publiczne to szczególnego rodzaju system prawny, który tworzy zasady oraz mechanizmy współpracy państw, organizacji międzynarodowych oraz innych uznanych podmiotów tegoż systemu prawnego (<i>A. Zawadzka-Lojek (red.), A. Łazowski, B. Sonczyk, Prawo międzynarodowe publiczne, s. 2</i>).
J. Barcik	Prawo międzynarodowe to zespół norm regulujących stosunki wzajemne pomiędzy podmiotami tego systemu prawa (<i>J. Barcik, [w:] J. Barcik, T. Srogosz, Prawo międzynarodowe publiczne, 2019, s. 1</i>).
M.N. Shaw	Prawo międzynarodowe w najszerszym sensie tego pojęcia to kultura stanowiąca metodę komunikowania roszczeń, wzajemnych roszczeń, oczekiwań oraz przewidywań, jak również dostarczania ram strukturalnych dla oceny i ustalania priorytetów wśród tego rodzaju zadań. Prawo międzynarodowe funkcjonuje w szczególnym, konkretnym systemie światowym, angażując zespół aktorów – od państw do organizacji międzynarodowych, przedsiębiorstw oraz pojedynczych osób, musi więc być w stanie reagować na potrzeby i aspiracje takich uczestników (<i>M.N. Shaw, Prawo międzynarodowe, 2000, s. 64</i>).

Treściowo z pojęciem prawa międzynarodowego powiązane jest pojawiające się w jego kontekście **pojęcie społeczności międzynarodowej**. Jako przedmiot analiz zakotwiczone jest ono zarówno w nauce prawa międzynarodowego, jak i w ujętej w oddzielną dyscyplinę badawczą nauce o stosunkach międzynarodowych.

Nauka o stosunkach międzynarodowych postrzega kategorię społeczności międzynarodowej szeroko, bowiem nie tylko przez pryzmat państw czy organizacji międzynarodowych o rządowym charakterze – podmiotów prawa międzynarodowego, ale także m.in. organizacji pozarządowych, partii politycznych, kościołów i innych związków wyznaniowych, którym nauka o stosunkach międzynarodowych przypisuje status aktorów czy też – innymi słowy – uczestników stosunków międzynarodowych.

Stosunki międzynarodowe, jak podkreśla *T. Łoś-Nowak*, to z jednej strony rzeczywistość, w jakiej funkcjonują autorzy państwowi i niepaństwowi, ale także fakty, zdarzenia, zjawiska i procesy, dokonujące się w realnym świecie polityki, gospodarki, finansów itp. Definicja ta potwierdza tezę o konieczności interpretowania stosunków międzynarodowych *sensu largo* (*T. Łoś-Nowak, Stosunki międzynarodowe, s. 192*).

W nauce prawa międzynarodowego, spójnie z definicją pojęcia tego prawa, pojęcie społeczności międzynarodowej rozumiane może być wąsko (*sensu stricto*) – jako ogół państw, bądź szeroko (*sensu largo*) – jako ogół podmiotów prawa międzynarodowego, utrzymujących wzajemne stosunki międzynarodowe, regulowane prawem międzynarodowym. Cechami charakteryzującymi tak rozumianą społeczność międzynarodową będą przede

wszystkim oparcie jej funkcjonowania na **zasadzie suwerennej równości państw** (zob. rozdział VI, § 3), rozumianej jako równość wobec prawa (nie zaś jako równość praw), a także **stosunkowo niski stopień jej zorganizowania**, będący pochodną braku – znane go z ustrojów politycznych poszczególnych państw – klasycznego trójpodziału władzy na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Swoistość prawa międzynarodowego względem prawa krajowego uwidacznia się także i w tym kontekście.

- 5 Kolejnym pojęciem treściowo powiązanim z powyższymi jest **pojęcie stosunków międzynarodowych**, przynależne co do zasady nauce o stosunkach międzynarodowych. Swoim zakresem obejmuje ono wszelkie **stosunki społeczne mające charakter międzynarodowy** (realizowane ponad granicami państw), **a zatem interakcje, w które wchodzi między sobą uczestnicy (czy też aktorzy) tychże stosunków**. Są nimi: państwa, organizacje międzynarodowe o rządowych charakterze, organizacje pozarządowe (w tym różnego typu fundacje i stowarzyszenia podlegające regulacjom prawa wewnętrznego), partie polityczne, grupy nacisku, osoby fizyczne, osoby prawne, korporacje transgraniczne, a nawet ruchy religijne. Aspektem podmiotowym wskazanej definicji objęte są zatem zarówno podmioty prawa międzynarodowego (np. państwa czy organizacje międzynarodowe), jak i uczestnicy stosunków międzynarodowych nieposiadający podmiotowości tego prawa (np. partie polityczne czy ruchy religijne). Aspekt przedmiotowy zaś rozciąga się na stosunki konsularne, dyplomatyczne, handlowe itd.

Nauka prawa międzynarodowego, niejako na własny użytek, zawłaszczyła sobie pojęcie stosunków międzynarodowych, postrzegając je przede wszystkim jako stosunki między państwami oraz stosunki między innymi podmiotami prawa międzynarodowego (np. między organizacjami międzynarodowymi). Katalog podmiotów prawa międzynarodowego, jak widać, jest zdecydowanie mniej liczny niż katalog uczestników stosunków międzynarodowych. Nie obejmuje chociażby partii politycznych, organizacji pozarządowych, a także osób fizycznych i prawnych – w tak szerokim zakresie, w jakim zajmuje się nimi nauka o stosunkach międzynarodowych.

- 6 Pojęcie stosunków międzynarodowych bywa niekiedy zestawiane z pojęciem **obrotu międzynarodowego**. Jego zakres – upraszczając – rozciąga się na całokształt stosunków utrzymywanych przez podmioty prawa międzynarodowego, jednak semantycznie pojęcie to wiązane jest z naukami ekonomicznymi, w których oznacza ruch towarów, usług i środków finansowych dokonujący się między państwami.

- 7 W kontekście prawa międzynarodowego pojawia się pojęcie **polityki zagranicznej państwa**. Jest to zespół skierowanych na zewnątrz (tj. ukierunkowanych na inne podmioty prawa międzynarodowego) określonych działań, mający na celu reprezentację państwa i realizację jego interesów, w którym uczestniczą wyposażone w odpowiednie kompetencje **organy państwa** (zob. rozdział XI). Interesy te muszą pozostawać w zgodzie z **państwową racją stanu**, postrzeganą jako nadrzędny interes państwa.

Pojęcie polityki zagranicznej państwa definiowane jest na wiele sposobów. *J. Kukulka* pojmuje ją jako działalność zmierzającą do obrony i maksymalizacji uznawanych i preferowanych wartości oraz interesów wewnątrz państwa i w środowisku międzynarodowym (*J. Kukulka*, *Polityka zagraniczna*, s. 19). *T. Łoś-Nowak* określa ją jako dynamiczny proces formułowania i realizacji interesów narodowych w policentrycznym środowisku międzynarodowym (*T. Łoś-Nowak*, *Stosunki międzynarodowe*, s. 192). Dla *R. Kuźniara* jest to zorganizowany i skierowany na zewnątrz wysiłek państwa, podporządkowany osiągnięciu jego żywotnych interesów (*R. Kuźniar*, *Międzynarodowe stosunki polityczne*, s. 112).

Organy państwa biorące udział w realizowaniu polityki zagranicznej państwa podzielić można według kryterium ich umiejscowienia w systemie państwowym na **organy wewnętrzne i zewnętrzne**. Pierwsze usytuowane są wewnątrz systemu państwowego, jak np.: głowa państwa (w przypadku Polski – Prezydent RP), parlament (Sejm i Senat), rząd (Rada Ministrów), szef rządu (Prezes Rady Ministrów), Minister Spraw Zagranicznych, odpowiedni ministrowie w ramach przyznanych im kompetencji. Organy zewnętrzne zaś usytuowane są poza granicami państwa: przedstawicielstwa dyplomatyczne (stałe i *ad hoc*), urzędy konsularne, misje ustanawiane przy organizacjach międzynarodowych czy też misje ustanawiane w innych państwach (np. misje stabilizacyjne, wojskowe) – zob. rozdziały XI, XIV i XV.

Prawo międzynarodowe, za sprawą terminologii właściwej prawu krajowemu i ukaazywania jego istoty poprzez porównanie do tego ostatniego, bywa ujmowane za pomocą takich terminów jak „**porządek prawny**” i „**system prawa**”. W niniejszym podręczniku w odniesieniu do prawa międzynarodowego publicznego wskazane terminy stosowane będą synonimicznie, mimo zauważalnych między nimi dystynkcji znaczeniowych.

Na fakt synonimicznego traktowania przywołanych terminów zwraca uwagę *W. Lang*, wskazując, że terminy „system prawa” i „porządek prawny” używane są w naukach prawnych zamiennie jako terminy równoznaczne lub bliskoznaczne, choć mają one różny zakres odniesienia. **System prawa oznacza zbiór norm, a porządek prawny, jako pojęcie szersze, oznacza zbiór norm tworzących system prawa oraz zbiór działań i realnych stosunków między ludźmi, wyróżnionych i uporządkowanych normatywnie według reguł systemu prawa**. W skład porządku prawnego wchodzi nie tylko normy generalno-abstrakcyjne, lecz również normy konkretno-indywidualne oraz wykładnia prawa, doktryna prawnicza i orzecznictwo sądowe (zob. *W. Lang*, System prawa i porządek prawny, s. 13).

Ponadto – co wyraźnie trzeba zastrzec – prawo międzynarodowe rozpatrywane będzie systemowo. Znajduje to przełożenie nie tylko na prowadzone analizy szczegółowe, ale także na systematykę niniejszego podręcznika, który – w ramach poziomego porządkowania systemu prawa międzynarodowego – oparty został na działach, będących analogiami gałęzi prawa wewnętrznego. Twierdzenie, że **prawo międzynarodowe jest skonstruowane jako system prawa** (zob. rozdziały II i IV), zakorzenione jest w myśli i w międzynarodowej praktyce prawnej. Pogląd o systemowości prawa międzynarodowego jest niemal powszechnie akceptowany zarówno w doktrynie przedmiotu (włączając w to raporty KPM), jak i w judykaturze.

Co ciekawe, już w 1915 r. *Z. Cybichowski* zatytułował swoje opracowanie „Prawo narodów. System prawa międzynarodowego” (Lwów 1915), a następnie w 1923 r. kontynuował tę myśl, sprowadzając ją wyłącznie do ujęcia „System prawa międzynarodowego” (Warszawa 1923). Analiza zakresu ostatniego z opracowań wskazuje jednoznacznie, że nie był to zabieg przypadkowy. Podręcznik *Z. Cybichowskiego* z 1923 r. nie był jednak pierwszym, który posługiwał się terminem „system prawa międzynarodowego”. W 1907 r. określenia tego użył *F. von Liszt*, już wtedy, oprócz kwestii ogólnych, odnosząc się do takich zagadnień szczegółowych, jak prawnomiędzynarodowe przestępstwo, ruch międzynarodowy czy międzynarodowa ochrona zdrowia, międzynarodowa ochrona interesów majątkowych, prawo wojenne (zob. *F. von Liszt*, System prawa międzynarodowego, s. XI–XIV). Także *J. Makowski* w 1948 r. przy okazji opisywania wspólnej woli państw wypuklał, że leży ona u podstawy każdej czynności prawnej państw, wprowadzającej nową normę do systemu tego prawa (zob. *J. Makowski*, Podręcznik, s. 10). O prawie międzynarodowym jako systemie prawa wypowiedział się w 1958 r. także *L. Ehrlich* (Prawo międzynarodowe, s. 9), ponadto prawo międzynarodowe ujmuje systemowo *J. Menkes* (Zasady prawa międzynarodowego, s. 76 i n.). Na gruncie stanowiska

polskiej doktryny przekonanie o systemowym charakterze prawa międzynarodowego wyrażają również *W. Czaplinski* i *A. Wyrozumska* (Prawo międzynarodowe publiczne, s. 11).

Na gruncie orzeczniczym przykład stanowią konstatacje MTS zawarte przykładowo w wyr. z 12.4.1960 r. w sprawie prawa przejazdu przez terytorium Indii (Portugalia przeciwko Indiom), w którym Trybunał odnotował, że międzynarodowy system prawny opiera się na wzajemnym poszanowaniu suwerenności. Ponadto w omawianym kontekście warto także przywołać wyr. z 4.12.1998 r. w sprawie jurysdykcji w zakresie rybołówstwa (Hiszpania przeciwko Kanadzie), w którym MTS wprost wskazał, że prawo międzynarodowe stanowi system prawa.

- 11 **System prawa międzynarodowego**, odnosząc przedmiotową kategorię do definicji pojęcia prawa międzynarodowego, może być postrzegany dwojako. Po pierwsze **podmiotowo, a zatem przez pryzmat państw** (i ta perspektywa właściwa jest założeniom *stricte* prawnomiędzynarodowym), po drugie zaś – **przedmiotowo, a więc w ujęciu norm prawnych czy też ich zbiorów** (co charakteryzuje teoretyczny model systemu prawa). Elementami konstrukcyjnymi prawa międzynarodowego jako systemu są zatem z jednej strony państwa (ujęcie podmiotowe), z drugiej zaś – normy prawne (ujęcie przedmiotowe). O tym, że prawo międzynarodowe jest systemem, przesądzają zatem relacje między elementami systemu (rozumianego jako system państw bądź system norm prawnych).

Jak podkreśla się w piśmiennictwie, prawo międzynarodowe to system prawa, czyli porządek prawny o charakterze zupełnym (kompletnym) i spójnym (niesprzecznym) wewnątrz. Jego reguły prawne są uporządkowane, pozostają we wzajemnych, uporządkowanych relacjach i każda z tych reguł musi być stosowana i interpretowana w kontekście innych. Społeczność międzynarodowa zbudowała też stopniowo system aksjologiczny oparty na pokoju i sprawiedliwości – wartościach, z których wywodzą się współczesne normy prawa międzynarodowego. Błędne byłoby zatem stwierdzenie, że prawo międzynarodowe jest zespołem luźnie powiązanych norm, by nie powiedzieć – zespołem norm autonomicznych (sfragmentowanych, np. prawo UE), między którymi nie zachodzą żadne relacje. Międzynarodowy porządek prawny ma zatem wewnątrz spójną strukturę wzajemnie powiązanych norm i reguluje wszystkie sytuacje zachodzące w relacjach międzynarodowych (zob. *J. Symonides, M. Kalduński*, [w:] *R. Bierzanek i in.*, Prawo międzynarodowe publiczne, s. 27).

- 12 Kolejnym wyrażeniem, które pierwotnie nie stanowiło domeny nauki prawa międzynarodowego, lecz nauki o stosunkach międzynarodowych, a które dość powszechnie zaczęto wykorzystywać na gruncie języka prawnego i prawniczego, analizując charakter prawa międzynarodowego jako takiego, jest określenie „**reżim międzynarodowy**” (czy też „**reżim sektorowy**”). Upraszczając, stanowi on synonim pewnego porządku prawnego czy – innymi słowy – takiego zbioru przepisów, które regulują określony sektor – obszar życia społecznego. Spojrzenie na prawo międzynarodowe przez pryzmat reżimów może być jednak odczytywane jako odrzucenie systemowego charakteru tego prawa, bowiem neguje ono bezsporne oddziaływanie prawa międzynarodowego na jego poszczególne fragmenty. Reżimy, zajmując się każdorazowo tymi ostatnimi, odrywają je od systemowych założeń, a jako przykłady najczęściej wskazuje się reżim nieprolifracji broni jądrowej czy reżim światowego systemu handlu.

Dlatego też – co przypominają *S. Parzymies* i *J. Symonides* – teoria reżimów może być krytykowana jako próba zastąpienia prawa międzynarodowego przez jego specyficznie interpretowane i dowolnie dobierane fragmenty (zob. *S. Parzymies, J. Symonides*, Rola prawa międzynarodowego, s. 69).

Pamiętać jednak warto, że **teoria reżimów, pierwotnie rozwijana przez S.D. Krasnera**, zasadzała się na czteroelementowej strukturze reżimu, obejmującej zasady, normy, reguły

i procedury podejmowania decyzji (*principles, norms, rules and decision-making procedures*). Mimo pogłębionych badań nad autonomią reżimów *S.D. Krasner* nie przesądził jednak, czy istnienie łącznie wszystkich wskazanych elementów stanowi warunek konieczny wyodrębnienia reżimu międzynarodowego. Jednak to zasadom i normom nadał szczególnie znaczenie, podkreślając, że zmiany ich dotyczące są zmianami samego reżimu (*S.D. Krasner, Structural Causes and Regime Consequences*, s. 2; zob. też pierwsza wersja tego tekstu w: *International Organization* 1982, vol. 36, No. 2, s. 186).

Na gruncie nauki prawa międzynarodowego renesans koncepcji reżimów międzynarodowych nastąpił wraz z podjęciem przez KPM badań nad fragmentacją tego prawa, a konstrukt reżimu pierwotnie wiązany był z **problematyką odpowiedzialności państw** (zob. rozdział XIII). Biorąc zatem za podstawę badania nad teorią reżimów, a także ich prawnomiędzynarodowe uwarunkowania, zaproponować można uproszczoną typologię reżimów, opartą kolejno na:

- 1) **reżimach prawnomiędzynarodowych** – w uproszczeniu: synonimach funkcjonalnie wydzielonych porządków prawnych – instytucji prawnych, bazujących przede wszystkim na regułach pierwotnych;
- 2) reżimach prawnomiędzynarodowych – **reżimach specjalnych (*special regimes*)** definiowanych przez pryzmat koniunkcji reguł pierwotnych i wtórnych, których kompleksowość, względnie niezależność, a także samowykonalność w odniesieniu do ogólnego prawa międzynarodowego stanowić będą na tle innych reżimów główną cechę wyróżniającą;
- 3) reżimach prawnomiędzynarodowych – **reżimach zamkniętych (*self-contained regimes*)** definiowanych jako kwalifikowana forma reżimów, odizolowana od ogólnego prawa międzynarodowego (zob. rozdział I, § 7) i jako taka stanowiąca pewne ekstremum.

W doktrynie prawa międzynarodowego najwięcej kontrowersji wzbudzają ostatnie z wymienionych, a zatem *self-contained regimes*. Są one ujmowane jako **reżimy autonomiczne** (tj. względnie niezależne, samodzielne, stanowiące same o sobie i w tym kontekście samowystarczalne) albo jako **reżimy zamknięte** (i jako takie pozostające poza zakresem prawa międzynarodowego). **W zależności od tego, czy *self-contained regimes* uznane zostaną za zespoły norm prawnych wydzielone z prawa międzynarodowego jako autonomiczne, czy też wręcz przeciwnie, traktowane będą jako zespoły norm prawnych odrębne i zamknięte względem tego porządku, tak kształtować się będzie sposób ich postrzegania.** Niewątpliwie trudność w ustaleniu znaczenia terminu *self-contained* wzmagana jest faktem, że doktrynalnie i orzeczniczo jest on stosowany tak w pierwszym, jak i w drugim przypadku, mimo ich wzajemnie wykluczającego się charakteru.

Kategoria *self-contained regime* kilkakrotnie pojawiała się w orzecznictwie sądów międzynarodowych, które analizowały ją, ustalając:

- 1) **charakter konkretnych postanowień traktatu**, w celu uwypuklenia ich zamknięcia (samowykonalności) względem innych norm prawnych.

Pierwszym orzeczeniem, w którym termin *self-contained* został przywołany, jest wyr. STSM z 17.8.1923 r. w **sprawie statku Wimbledon** (Zjednoczone Królestwo i in. przeciwko Niemcom), mocą którego Trybunał odniósł się do statusu Kanału Kilońskiego, regulowanego do czasu zakończenia I wojny światowej wyłącznie prawem niemieckim. Status Kanału wraz z przyjęciem Traktatu z Wersalu uległ zmianie, gdyż na podstawie art. 380 traktatu uczyniono z Kanału międzynarodową drogę żeglowną, co do zasady o otwartym charakterze. Trybunał, stosując termin *self-contained*, dość precyzyjnie oddał zamknięty charakter postanowień art. 380 Traktatu z Wersalu, z założenia wyłączający potrzebę stosowania jakichkolwiek innych przepisów (w tym wy-

13

14

padku przepisów prawa wewnętrznego). Tym samym ugruntował zasadę, że samowystarczalny normatywnie reżim Kanału Kilońskiego zamyka się na obowiązywanie innych regulacji prawnych, zmierzających do wywołania odmiennych – aniżeli przewidziane art. 380 Traktatu z Wersalu – skutków prawnych;

- 2) **charakter działu prawa międzynarodowego** (i tworzących ten dział instytucji prawnych), który posiadając pewną autonomię względem ogólnego prawa międzynarodowego, jest z nim wielostronnie powiązany.

Drugim orzeczeniem, istotnym z punktu widzenia prowadzonych rozważań, jest wyr. MTS z 24.5.1980 r. w **sprawie amerykańskiego personelu dyplomatycznego i konsularnego w Teheranie** (USA przeciwko Iranowi). Trybunał zastosował w nim wprost kategorię *self-contained regime*, określając tym mianem konkretny dział prawa międzynarodowego, jakim jest prawo dyplomatyczne. Rozpatrywał on bowiem, czy można przypisać odpowiedzialność prawnomiędzynarodową Iranowi za wydarzenia, w wyniku których m.in. pracownicy konsulami i dyplomacjami Ambasady USA w Teheranie zostali zakładnikami grupy studentów. Uznanie przez Trybunał faktu, że normy prawa dyplomatycznego stanowią wyodrębnioną część większej całości, jaką bez wątplenia jest prawnomiędzynarodowy porządek, wyklucza – na gruncie przedmiotowego orzeczenia – możliwość traktowania *self-contained regimes* jako reżimów bezwzględnie zamkniętych. Nie ma bowiem wątpliwości, że prawo dyplomatyczne stanowi jeden z działów prawa międzynarodowego (zob. rozdział XIV);

- 3) **charakter organów sądowych**, z których każdy, stanowiąc całość, ma zdolność do samodzielnego funkcjonowania, w oparciu o normy prawne, które organy te kreują.

Trzecią sprawą mającą wpływ na ustalenie sposobu pojmowania terminu *self-contained* jest argumentacja podniesiona przez Izbę Apelacyjną MTKJ w post. z 2.10.1995 r. w **sprawie D. Tadicia** (Prokurator przeciwko Tadicowi, pkt 11). Rozważając kwestię jurysdykcji, zwrócono uwagę na brak zintegrowanego systemu sądownictwa jako na cechę prawnomiędzynarodowego porządku, co dało podstawę do uznania każdego trybunału z osobna za tworzący *self-contained system*. Termin *self-contained* w powyższym kontekście nie może być interpretowany wyłącznie jako forma wyrażenia bezwzględnie zamkniętego charakteru określonego zespołu norm prawnych, a jako wyraz ich samodzielności bądź samowystarczalności w relacji do większej całości, czy też względem pewnych reguł ogólnych.

Najczęściej wskazywanym przykładem reżimu *self-contained* – choć nie bez kontrowersji – jest **prawo UE**. Zwolennicy koncepcji jego genetycznie międzynarodowego rodowodu (tzw. internacjonalisci) traktują ten system jako reżim specjalny. Zaś ci, którzy uważają, że wykształcił on już w pełni samodzielne – zamknięte na prawo międzynarodowe i niekorzystające z jego instytucji – regulacje prawne (tzw. autonomiści), nadają mu status *self-contained regime*.

Poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, czy prawo UE to *self-contained regime* i jakie są relacje tego systemu względem prawa międzynarodowego, **zasadzać się musi na pierwszym ze wskazanych znaczeń, tj. reżimu autonomicznego, nie zaś zamkniętego**, przy pełnej świadomości tego, że analizując piśmiennictwo, spotkać można także poglądy przeciwne. Jednak nawet w przypadku wyodrębnionego zespołu norm prawnych, jakim bez wątplenia jest prawo UE, którego zakres niezależności – względem klasycznego rdzenia prawa międzynarodowego – jest relatywnie największy, trudno zaakceptować pogląd, że prawo to w pełni zamknęło się na prawo międzynarodowe. Zważywszy na fakt, że podstawą prawną działania UE jest umowa międzynarodowa, a Unia kwalifikowana jest jako podmiot prawa międzynarodowego, którego działania zewnętrzne często mają umocowanie we współpracy międzyrządowej, istnieją związki prawa unijnego z prawem międzynarodowym.

Na związek prawa UE z prawem międzynarodowym wskazuje *A. Wyrozumska*, określając prawo wspólnotowe (czy szerzej prawo UE) jako subsystem prawa międzynarodowego (prawo subregionalne) o zamkniętym, autonomicznym i rządzącym się własnymi regułami charakterze. Autorka podkreśla, że zjawisko to nie jest obce prawu międzynarodowemu ze względu na konstrukcję tzw. *self-contained regime*, a prawo wspólnotowe (czy szerzej prawo UE) ma charakter swoisty, albowiem WE/UE stanowi strukturę ewoluującą w kierunku struktury państwowej, stąd bez wątpienia oparcie działań struktury na zasadzie praworządności, poszanowania praw fundamentalnych itp. nie zmienia charakteru przyjętej w 1951 r. metody i rozwijania struktury przez prawo międzynarodowe (zob. *A. Wyrozumska*, Prawo międzynarodowe w systemie prawa wspólnotowego, s. 73–74). W podobnym nurcie wypowiada się *E. Klein*, wskazując, że powinna łącząca prawo unijne z ogólnym prawem międzynarodowym nie została jeszcze przecięta (zob. *E. Klein*, Self-Contained Regime, s. 102), a także *A. Marschik*, podkreślając, że UE, stanowiąc podsystem udoskonalony i *par excellence* zupełny, pozostaje podsystemem otwartym (zob. *A. Marschik*, Subsysteme im Völkerrecht, s. 259 i n.).

§ 3. Etymologia nazwy „prawo międzynarodowe”

Nazwa „prawo międzynarodowe” pochodzi od łac. *ius gentium* – „prawo narodów”, i używana jest na określenie międzynarodowego porządku prawnego (zob. rozdział III). W czasach Cesarstwa Rzymskiego *ius gentium* stosowane było przez pretora peregrynów w stosunkach między obywatelami rzymskimi a „obcokrajowcami” oraz we wzajemnych stosunkach między tymi ostatnimi. Traktowane więc było jako – w pewnym sensie – prawo zewnętrzne. Do przejścia od nazwy *ius gentium* – „prawo narodów”, do nazwy *ius inter gentes* – „prawo między narodami”, przyczynił się na przełomie XVI i XVII w. *F. Suarez*, który spopularyzował pojęcie *ius inter gentes*, a także w XVII w. *R. Zouche*.

Nazwy „prawo międzynarodowe” (*international law*) po raz pierwszy użył w 1780 r. *J. Bentham*, wywodząc je z wyrażenia „prawo między narodami”, a w Polsce w 1885 r. *F. Kasperek* (w pracy zatytułowanej „Udział Polaków w uprawie prawa międzynarodowego”). I być może dosłowność nakazywałaby stosować określenie „prawo między państwowe”, jako że to państwa, nie zaś narody są podstawowymi podmiotami prawa międzynarodowego. Jednak pewnego uzasadnienia dla stosowania nazwy „prawo międzynarodowe” dostarcza dosłowne tłumaczenie słowa *nation* – naród, w wielu językach będącego synonimem wyrazu „państwo”. Nazwa „prawo międzynarodowe” przyjęła się w praktyce, będąc powszechnie akceptowaną.

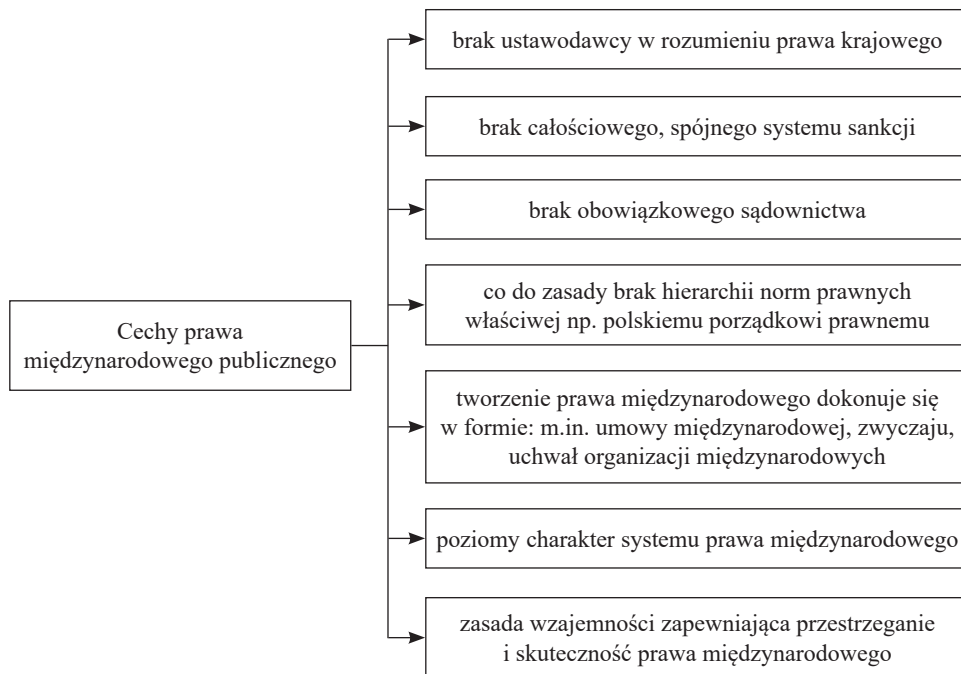
W Polsce nazwą „prawo narodów” posługiwał się w 1872 r. *F. Kasperek* (w pracy „Zasady Huga Grocyusza o prawie interwencji ze stanowiska dzisiejszej nauki filozoficznego i pozytywnego prawa narodów”), a także *Z. Cybichowski* (we wspomnianym już wyżej podręczniku z 1915 r. „Prawo narodów. System prawa międzynarodowego”) oraz w 1927 r. *L. Ehrlich* (w podręczniku „Prawo narodów”). Nazwa „prawo międzynarodowe publiczne” jako termin języka prawnego pojawiła się w rozporządzeniu Ministra Oświaty z 23.12.1949 r. w sprawie organizacji i planu studiów na wydziałach prawa w państwowych szkołach akademickich.

15

§ 4. Cechy charakterystyczne prawa międzynarodowego publicznego

- 16 Prawo międzynarodowe publiczne stanowi – względem prawa krajowego – odrębny i odmienny porządek prawny (system prawa), który charakteryzuje szereg wyznaczających jego specyfikę oraz właściwość cech.

Cechy prawa międzynarodowego publicznego:

- 17 Pierwszą z nich, związaną z aspektem **tworzenia prawa międzynarodowego, jest brak ustawodawcy w rozumieniu prawa krajowego**. Tworzenie tego prawa ma zdecentralizowany charakter i dokonuje się przede wszystkim przez prawodawczą działalność państw (zawierających umowy międzynarodowe bądź w drodze zwyczaju – zob. rozdział IV) oraz organizacji międzynarodowych (poprzez ich uchwały). Brak jest zatem jednego organu prawodawczego – na kształt polskiego parlamentu – wyposażonego w kompetencje w zakresie stanowienia prawa. W tym aspekcie szczególnie uwidacznia się zatem znaczenie **zgody państw (konsensus)**, będącej podstawą obowiązywania prawa międzynarodowego. Pamiętać trzeba, że normy prawnomiędzynarodowe są normami prawnymi, obowiązującymi podmioty prawa międzynarodowego, które w sposób wyraźny bądź dorozumiany im się poddały. Oznacza to, że konstytutywne znaczenie przy obowiązywaniu norm prawnomiędzynarodowych ma **wola podmiotów, które je tworzą (konsensualny charakter prawa międzynarodowego)** – zob. rozdziały II i IV).
- 18 Drugą ze wskazanych cech jest brak całościowego **systemu sankcji**, określanego mianem zorganizowanego aparatu przymusu, znanego z prawa wewnętrznego. Zdaniem niektórych stanowi to powód naruszania norm prawnomiędzynarodowych, jako że trójczłono-

wa konstrukcja normy prawnej nie została przeniesiona na grunt prawa międzynarodowego. Wynika to z zasady równości podmiotów, która sprawia, że normy prawa międzynarodowego nie operują sankcją. W porównaniu z normą prawa krajowego zarysowuje się odmienna konstrukcja normy prawa międzynarodowego, która nie jest zbudowana zgodnie z tzw. koncepcją trójczłonową – z hipotezy, dyspozycji i sankcji.

Ów brak powodował, że przez długi czas w nauce toczyły się dyskusje, czy prawo międzynarodowe może być w ogóle uznane za prawo (zob. *J. Barcik*, [w:] *J. Barcik, T. Srogosz*, Prawo międzynarodowe publiczne, 2019, s. 7).

W doktrynie przedmiotu spotkać można różne **kryteria podziału sankcji**. *J. Symonides* pisze o sankcjach zorganizowanych (a w ich ramach o sankcjach organizacyjnych korygujących oraz przymusu bezpośredniego), a także o sankcjach niezorganizowanych (w tym sankcjach socjologicznych/psychologicznych i odwecie) – zob. *J. Symonides*, [w:] *R. Bierzanek, J. Symonides*, Prawo międzynarodowe publiczne, 2003, s. 24–26. Mniej rozbudowanym doktrynalnie podziałem jest podział na sankcje psychologiczne, zorganizowane i odwetowe, znane już w latach 70. XX w. (zob. *S. Nahlik*, Wstęp do nauki, s. 34–35).

Sankcje psychologiczne polegają na nagłośnieniu (napiętnowaniu) przez opinię publiczną (społeczność międzynarodową) określonych zdarzeń i zajęciu konkretnego stanowiska w sprawie (np. poprzez wydanie rezolucji przez organizację międzynarodową, wyrażenie opinii, skomentowanie zdarzenia na forum międzynarodowym itp.). **Sankcje zorganizowane** zaś są stosowane przez organ (najczęściej organizacji międzynarodowej), przybierając charakter polityczny, gospodarczy czy wojskowy. Mogą także przybrać formę zawieszenia w prawach członka państwa, które dopuściło się naruszenia prawa, a nawet w skrajnych przypadkach – wykluczenia z organizacji międzynarodowej (organizacyjny charakter sankcji zorganizowanych). **Sankcje odwetowe** natomiast to sankcje stosowane bezpośrednio przez państwo (indywidualnie) bądź grupę państw (zbiorowo), których prawa zostały naruszone.

Przez pojęcie środków odwetowych rozumiemy podjęcie przez państwo działalności nadzwyczajnej poprzez zastosowanie środków nacisku na drugą stronę w celu skłonienia jej do ustępstw lub wymuszenia żadanego zadośćuczynienia za naruszenie praw lub interesów danego państwa (zob. *T. Kamiński, K. Myszone-Kostrzewa*, Prawo międzynarodowe publiczne, s. 31).

Sankcje odwetowe, na co wskazuje się doktrynalnie, przybrać mogą formę **retorsji** bądź **represaliów**. Retorsje polegają na zastosowaniu względem państwa naruszającego prawo przez państwo pokrzywdzone środków natury podobnej. W swej istocie nie stanowią jednak naruszenia prawa międzynarodowego (np. nałożenie lub podniesienie ceł czy wprowadzenie wiz). Represalia są natomiast środkiem bezprawnym, stanowiącym odwet państwa, którego prawa zostały naruszone, względem tego kto tych naruszeń się dopuścił. Przyjmuje się, że działania takie powinny być dokonywane przy zachowaniu zasady proporcjonalności stosowanych środków i zasady humanitarności, niepozwalającej na występowanie przeciw np. ludności cywilnej.

Karta Narodów Zjednoczonych, podpisana w San Francisco 26.6.1945 r., wprowadza zaś sankcje wojskowe i niewojskowe, znane już w latach 40. XX w. (rozdział VII KNZ). Szczególne kompetencje w zakresie ich stosowania przyznano Radzie Bezpieczeństwa ONZ jako organowi organizacji międzynarodowej o powszechnym charakterze. Zgodnie z art. 41 KNZ Rada Bezpieczeństwa może zadecydować, jakie środki **niewymagające użycia siły zbrojnej** należy zastosować dla skutecznego przeprowadzenia jej decyzji. Ponadto może wezwać członków ONZ do zastosowania takich środków, które obejmują zupełne lub